

SOSYAL SERMAYENİN ÖLÇÜMÜ: Türkiye Deneyimi¹

Hülya EŞKİ UĞUZ *

Erhan ÖRSELLİ **

Esra Banu SİPAHİ ***

Özet

Sosyal sermaye teorisinin önemli isimleri bazı noktalarda birbirlerinden farklı düşünceler de, aslında aynı şeye -sosyal ilişkilerin önemine- vurgu yapmaktadırlar. Bu çalışmada da aynı vurgu üzerinden, yani ilişkilerin ve birlikteliklerin veyahut da bağlantuların ve ağların hem bireyler hem de toplum açısından bir sermaye değeri taşıdığı önkabulünden hareket edilecektir. Öyle ki, söz konusu sermayenin varlığı, bireysel düzlemde insanları daha başarılı, daha mutlu ve daha sağlıklı kılarken; toplumsal düzeydeyse daha güvenli, daha sağlıklı, daha kültürlü, daha iyi yönetilen ve genelde daha az “sosyal sermaye stokuna sahip olanlar”dan daha mutlu toplumlar yaratma vaadini içinde barındırmaktadır.

Sosyal sermayenin söz konusu vaatleri, onu hem daha cazip bir hale getirmekte, hem de böylesi faydaların varlığı sosyal sermayenin daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ne var ki, yabancı yazında sosyal sermaye üzerine yazılan eserlerin ve kamu kurumlarınca yürütülen araştırmaların çokluğuna rağmen, aynı şeyi Türkiye açısından söylemek mümkün değildir.

1- Bu çalışma TÜBİTAK 1001 Projeleri kapsamında desteklenen ve 15.10.2010/15.10.2011 tarihleri arasında yürütülen 110K133 nolu “Türkiye'nin Sosyal Sermaye Stoğunu ve Toplumun Sosyal Sermaye Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması” isimli projeden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, hulyaeski@selcuk.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Konya Üniversitesi, SBBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, orsellli@mynet.com

*** Yrd. Doç. Dr. Konya Üniversitesi, SBBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dresrasipahi@hotmail.com

Türkçe yazında sosyal sermayeye ilişkin mevcut çalışmalar hem niteliksel hem de niceliksel açıdan eksiklikler taşımaktadır. Varolan çalışmalar hem çok boyutlu bir kavram olan sosyal sermayeyi “katılım” ya da “güven” gibi tek bir boyuta indirgediği için içerik açısından, hem de sayı olarak Türkiye'nin sosyal sermaye profilini çıkarmaya yeterli olamamaktadır. Sosyal sermayenin hem devletin işlevlerini yerine getirmesinde ona yardımcı olacak bir mekanizma, hem kalkınmayı kolaylaştıran ve mümkün kılan bir araç, hem toplumu bir arada tutan bir sosyal yapıştırıcı, hem de yoksullukla mücadele programlarında kullanılan yeni bir strateji olduğu düşünüldüğünde sosyal sermaye ile ilgili yapılacak çalışmalara duyulan ihtiyaç da ortaya çıkmaktadır. Bu gerekçelerden hareketle bu çalışma toplumun ağ özelliklerini (ağ kurma davranışları, ağ alanları, ağdaki farklılaşma ve yoğunlaşma dereceleri) analiz ederek Türk toplumunun sosyal sermaye profilini ve Türkiye'nin sosyal sermaye stoğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ağlar, Etkileşim, Sosyal adanmışlık, İşbirliği, Güven, Katılım.

Abstract

Although the important names of the social capital theory think differently from several aspects, actually they emphasize the same thing -importance of the social relations. In this study we will start out with the same emphasize, i.e. the postulate that the relations or associations, or contacts and networks bear a capital value from the aspect of both the individual and the society. So much so that, while presence of the said capital makes people more successful, happier and healthier on individual platform, on social level, it incorporates the promise of creating such societies which are more confident, healthier, more cultured, better governed, and generally happier than “those having less capital stock”.

Both the said promises of the social capital makes it more engaging, and presence of such benefits establishes the necessity of examining the social capital more extensively. Nevertheless, despite the plenty of the works authored and researches conducted on social capital in foreign literature, this is not applicable for Turkey. The existing studies on social capital in Turkish literature bear deficiencies in both qualitative and quantitative terms. The existing studies do not suffice to develop the social capital profile of Turkey both in terms of content as they degrade the social capital which is a multidimensional concept to a single dimension such as “participation” or “confidence”, and in terms of quantity. When considered that the social capital is mechanism to assist the state in fulfilling its functions, an instrument facilitating and enabling development, a social adhesive holding the society together, and new strategy used in the programs of strive against poverty, the need to the studies

to be conducted on social capital comes into view.

Starting out on these grounds, this study aims to reveal the social capital profile and Turkey's social capital stock by analyzing the network characteristics (networking behaviors, network fields, and differentiation and concentration degrees in the network) of Turkish society.

Keywords: *Social networks, Interaction, Social engagement, Cooperation, Trust, Participation.*

1. GİRİŞ

Sosyal sermaye literatürü, yüksek sosyal sermaye rezervlerine sahip toplumların daha güvenli, daha sağlıklı, daha kültürlü, daha iyi yönetilen ve genelde daha az sosyal sermaye düzeyine sahip olan toplumlardan daha mutlu toplumlar olduklarını iddia etmektedir. Söz konusu iddiaya göre, kolektivite düzleminde ortaya çıkması umulan bu faydaların, benzer şekilde bireysel düzlemde de ortaya çıkması oldukça muhtemel görülmektedir. Buna göre sosyal sermaye edinimleri diğerlerinden yüksek olan bireylerin, daha sağlıklı, daha mutlu, daha varlıklı, daha başarılı olmaları ve bu bağlamda içinde buldukları toplumun olumsuz etkilerine de daha az maruz kalmaları beklenmektedir.

Sosyal sermayenin söz konusu vadeleri, onu hem bireysel hem de toplumsal bağlamda incelenmesi gereken önemli bir konu haline getirmekle birlikte, Türkiye'de bir bütün halinde toplumun sosyal sermaye düzeyini ölçmeye yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Türkiye'de sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik çalışmalar içinde örnekleme en geniş olan çalışma Erdoğan'ın, *Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği* (2008) isimli çalışmasıdır. Erdoğan, adı geçen çalışmasında saha araştırmasının verilerini kullanarak Türk gençlerinin sosyal sermaye düzeyleri ile siyasal/sivil katılım düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Bu analizler sonucunda Erdoğan, Türk gençlerinin katılım ve güven düzeylerine bakarak, Türk gençliğinin düşük sosyal sermayeye sahip olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Erdoğan'ın çalışmasındaki bu bulgulara benzer sonuçları, Fdr muc ve Gër xhani'nin (2004) çalışmalarında da görmek mümkündür. Fdr muc ve Gër xhani'nin AB'ye üye ülkelere ilişkin Eurobarometer'ları temel alarak gerçekleştirdikleri çalışmaya göre, Türk toplumunun sivil toplum kuruluşlarına katılım oranları diğer ülkelerden oldukça düşük olmakla birlikte yazarlara göre katılma ilişkin bu değerden hareketle Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşmak yanıltıcı olacaktır. Onlara göre eğer “-depresyona girmek, ailenizden biri ya da kendiniz için iş bulmak, acil bir ödemeyi yapmak için para bulmak- sorunlarından birisiyle karşılaşırırsanız, haneniz dışında size yardımcı olacak birilerini bulabilir misiniz?”

sorusundan hareket edilecek olursa Avrupa ortalamasının çok da altında olmayan rakamlara ulaşılacaktır. Yine, eğer bireylerin gönüllülük düzeylerini ölçmek amacıyla “son bir yılda çevrelerindeki fakir insanlara para ya da mal vererek ya da vakit ayırarak kaç defa yardımcı olduklarını” da sosyal sermayenin ölçütlerinden birisi olarak ele alacak olursak, Fdr muc ve Gër xhani'nin iddia ettikleri gibi fakir insanlara para verme ve zaman ayırma açısından Türk toplumunun yüksek sosyal sermayeye sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Fdr muc ve Gër xhani'nin çalışmalarının da gösterdiği üzere, güven hakkında tek bir sorudan ya da katılım düzeyinden hareketle sosyal sermayeyi ölçmeye kalkışmak zayıf bir ölçüm olarak değerlendirilmek durumundadır.

Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyini ölçmeye yönelik bütüncül bir çalışmaya duyulan ihtiyaçtan hareketle hazırlanan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen “*Türkiye'nin Sosyal Sermaye Stoğunu ve Toplumun Sosyal Sermaye Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması*” isimli projenin bulgularına dayanmaktadır. Söz konusu projede sosyal sermayenin güven ve katılıma indirgenmesi yönündeki hatalı tutumdan kaçınılmış ve bu iki boyuta ilaveten sosyal sermayenin toplumsal hoşgörü, komşuluk ilişkileri, sosyal etkileşim gibi farklı boyutları da analiz sürecine dahil edilmiştir. Aşağıda söz konusu projenin özet bilgilerine yer verilmekte bu suretle Türkiye toplumunun sosyal sermaye stoğu ve bireylerin ağ bağlarının yapısal özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

2. TÜRKİYE DENEYİMİNDE SOSYAL SERMAYENİN ÖLÇÜMÜ- ÖRNEKLEMİN SEÇİMİ VE ÖRNEKLEMİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Türkiye'nin sosyal sermaye rezervlerini tespit edebilmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın coğrafi kapsamı, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm yerleşim yerlerini kapsamaktadır. Çalışmada bu yerleşim yerleri arasında “kentsel” ve “kırsal” olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmesi gerekli görülmüştür. Proje kapsamında kentsel örnek çerçevesi, idari statülerine bakılmaksızın nüfusu 10.000'den büyük olan tüm yerleşim yerlerinden oluşturulmuştur. Kırsal örnek çerçevesi ise kentsel çerçeve dışında kalan tüm yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Bu coğrafi kapsam içerisinde birincil örneklem birimi olarak iller temel alınmış, araştırmanın hangi illerde yürütüleceğine ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından oluşturulan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) esas alınarak karar verilmiştir. Bu genel bağlam içerisinde çalışmamızda öncelikle 1. düzeyde 12 bölgeye düşen kayıtlı seçmen sayıları temel alınmış (bu bağlamda araştırmanın *nüfus kapsamı* 18 yaş ve üstü ile sınırlandırılmış), daha sonra her bölgeyi temsilen (probability proportionate to size) rastgele seçilen illerde bölge nüfusundaki paylarına göre ağırlıklandırılarak ne kadar anket çalışması yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Her ilin kırsal ve kentsel yerleşim yerlerinde

kaç kişiyle görüşme yapılacağı ise bu illerin temsil ettikleri bölgelerdeki kır-kent nüfus paylarına göre belirlenmiştir.

Tablo 1: Kayıtlı Seçmen Sayılarına Göre Örneklemin Bölgelerden Seçilmiş İllere Dağılımı

Bölge No	Bölge İsmi	Anketin Uygulandığı İller	Seçmen Yüzdesi	Planlanan Anket Sayıları	Değerlendirilmeye Alınan Anket Sayısı
1	İstanbul	İstanbul	18,7	300	298
2	Batı Marmara	Balıkesir	4,71	75	74
3	Ege	İzmir	14	186	181
		Denizli		38	38
4	Doğu Marmara	Bursa	9,76	93	88
		Kocaeli		63	63
5	Batı Anadolu	Ankara	9,8	103	102
		Konya		53	53
6	Akdeniz	Antalya	12,58	101	100
		Mersin		100	96
7	Orta Anadolu	Kayseri	5,17	69	67
		Nevşehir		14	14
8	Batı Karadeniz	Zonguldak	6,43	31	31
		Samsun		72	68
9	Doğu Karadeniz	Trabzon	3,59	58	56
10	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum	2,62	42	42
11	Ortadoğu Anadolu	Van	4,31	69	81
12	Güneydoğu Anadolu	Adıyaman	8,33	45	42
		Urfa		88	83
Toplam			100	1600	1577

* Bölgelerin seçmen yüzdeleri, Yüksek Seçim Kurulu tarafından 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde kullanılan seçmen listelerini yansıtmaktadır.

Tablo 1'de örneklem kapsamına alınan iller ve bu illerde planlanan/gerçekleştirilen anket sayıları yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere çalışmada 1600 anketin gerçekleştirilmesi planlanmış, anketlerin %68'i (1088 anket) kent merkezinde, %32'si (512 anket) ise kırsal yerleşim yerlerinde yapılmıştır.

Çalışmada her ne kadar 1600 kişi ile anket gerçekleştirilmiş olsa da gerçekleştirilen anketlerden tutarlı cevaplara sahip olduğu düşünülen 1577'si değerlendirmeye alınmıştır.

Örneklemin profiline gelince, çalışmada örneklemin genel özelliklerini belirleyebilmek amacıyla yöneltilen sorulardan ilki, örneklemin cinsiyet dağılımını belirlemeye yöneliktir. Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere çalışmaya dahil edilen bireylerin %54,3'ü erkek, %45,7'si kadındır. Örneklemin cinsiyet temelindeki dağılımının (2010 verilerine göre Türkiye nüfusunun %50,2'sinin erkek, %49,8'ininse kadın olduğu düşünüldüğünde) Türkiye verilerine yakın olduğu görülmektedir. Bireylerin demografik özellikleri ile ilgili olarak yöneltilen bir başka soruda ise örnekleme medeni durumları sorulmuş, araştırmaya katılan bireylerin %51'inin evli, %45,4'ünün bekar, yalnızca %3,6'sının ise dul olduğu görülmüştür. Örneklemin yaş dağılımına gelince; bireylerin %64'ü 18-34, %29'u 35-54 yaş aralığında yer almakta, %7'si ise 55 yaş ve üstünü temsil etmektedir.

Tablo 2: Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	856	54,3
	Kadın	721	45,7
Medeni Durum	Evli	805	51,0
	Bekâr	716	45,4
	Dul	56	3,6
Yaş	18-24 Yaş	579	36,7
	25-34 Yaş	430	27,3
	35-44 Yaş	271	17,2
	45-54 Yaş	186	11,8
	55 yaş ve üzeri	111	7,0
Eğitim	Okur-yazar değil	24	1,5
	Okur-yazar	23	1,5
	İlkokul Mezunu	93	5,9
	Ortaokul Mezunu	150	9,5
	Lise Mezunu	796	50,5
	Üniversite ve üstü Mezun	491	31,1

Gelir	Alt Gelir	782	49,6
	Orta Gelir	620	39,3
	Üst Gelir	122	7,7
	Cevap yok	53	3,4
Meslek	Devlet Memuru	140	16,2
	Kamu kesiminde üst-orta düzey yönetici	23	1,5
	İşçi	146	9,3
	Özel sektör çalışanı	105	6,7
	Çiftçi	75	4,8
	Esnaf, tüccar vb. serbest meslek sahibi	167	10,6
	Avukat, doktor, mühendis vb. serbest meslek sahibi	91	5,8
	İşsiz	104	6,6
	Ev hanımı	242	15,3
	Öğrenci	274	17,4
	Emekli	95	6,0

Bu anlamda örneklemin genç bir profile sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu sonuç, Türkiye nüfusunun büyük bir bölümünün gençlerden oluştuğu gerçeği ile birleştiğinde anlamlı görünmektedir. Çalışmada örnekleme demografik özellikleri ile ilgili yöneltilen bir diğer soru ise bireylerin eğitim düzeyleri ile ilgilidir. Bu soruya verilen yanıtlara göre örneklemin büyük bir yüzdesi (%50,5'i) lise düzeyinde eğitime sahiptir. Üniversite ve üstü düzeyde eğitime sahip olanların oranı da azımsanmıyacak bir düzeydedir (%31,1). Örneklemin içerisinde okuryazar olmayanların oranı %1,5, herhangi bir diploması olmamakla birlikte okuma yazma bilenlerin oranı %1,5, ilk ve orta dereceli okullardan mezun olanların oranı ise %15,4'tür.

Örneklemin sosyal statüsünü belirleyebilmek amacıyla sorulan sorulara gelince; bu amaçla bireylere ilk önce gelir düzeyleri sorulmuş ve bireylerden alt, orta ve üst gelir grupları içerisinde hangisine dahil olduklarını belirtmeleri istenmiştir. Buna göre bireylerin %49,6'sı alt gelir grubu içerisinde yer aldıklarını belirtirlerken, %39,3'ü orta gelir grubunda yer aldıklarını ifade etmiş, yalnızca %7,7'lik bir kesimse yüksek gelir grubuna dahil olduklarını beyan etmişlerdir. Kendisini herhangi bir gelir grubuna dahil etmeyenlerin oranı ise %3,4'tür. Bu rakamlardan örneklemin büyük bir grubunun (bireylerin kendi değerlendirmelerine göre) alt ve orta gelir grubunda yer aldığı, çok düşük bir yüzdesinin ise yüksek gelir grubundan olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal statü ile ilişkilendirilerek sorulan bir başka soru ise bireylerin meslekleri ile

ilgili olan sorudur. Bu soruya verilen yanıtlara bakılacak olursa, örneklemin herhangi bir meslek grubunda yoğunlaşmadığı, dağılımın dengeli olduğu görülmektedir. Örneklemin profilinin genç olmasından dolayı öğrencilerin %17,4'lük bir oranla en büyük grubu oluşturduğu bu dağılımda, memurlar % 16,2, ev hanımları %15, esnaf, tüccar vb. serbest meslek sahipleri %10,6, işçiler %9,3, özel sektör çalışanları % 6,7, işsizler %6,6, emekliler %6, avukat, doktor, mühendis vb. serbest meslek sahipleri %5,8, çiftçiler %4,8, kamu kesiminde üst-orta düzey yönetici olarak görev alanlar ise %1,5'lik bir orana sahiptirler.

3. SOSYAL SERMAYEYİ ÖLÇMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR, ÖLÇÜM GÜÇLÜKLERİ VE ÖLÇEK

Sosyal bilimlerde ölçme, kaçınılmaz biçimde zor bir iştir. Epistemolojik nedenlerle sosyal sermayenin tek bir konseptinden ve geçerli tek bir görünümünden söz etmenin mümkün olmadığı düşünüldüğünde aynı zorluğun sosyal sermaye için de geçerli olduğu görülecektir. Özellikle sosyal sermayenin ne olduğu hususunda güçlü bir uzlaşımın bulunmayışı, bazı yazarların sosyal sermayenin sonucu olarak ele aldıkları şeyi diğer yazarların bir kaynak olarak görmeleri ve sosyal sermaye ile doğrudan ilgili olan şeylerin çoğunun söze dökülemeyen, ilişkilere dayanan şeyleri içermesi onun ölçümünü ve uygun göstergelerin hazırlanmasını bir hayli zorlaştırmaktadır (National Statistics, 2001: 13; Field, 2006: 199; Grootaert, 1998: 10; Oyen, 2002: 11; Narayan ve Cassidy, 2001: 67; Adam ve Roncevic, 2003: 160).

Sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik çalışmalar hala başlangıç aşamasında olmakla birlikte son dönemlerde sosyal sermaye literatüründe yaşanan gelişmeler, sosyal sermaye ölçümlerinin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaya başlamıştır (Narayan ve Cassidy, 2001: 67). Sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik çalışmalarda, sosyal sermaye eğer bireylerin sahip olduğu bir değerden ziyade grupların sahip olduğu bir değer olarak ele alınıyorsa, sosyal sermaye genelde veri setlerinin ikincil analizleri (güven ya da katılım düzeyi gibi konularda yapılan çalışmalar) gibi yakın değerler üzerinden ölçülmektedir. Yani sosyal sermayenin kolektivitinin bir özelliği olarak ele alındığı durumlarda, sosyal sermayenin en yaygın ölçümü “katılım” boyutu üzerinden şekillenmekte ve politik, dini ve gönüllü kuruluşların faaliyetlerine katılım oranlarının sosyal sermayeyi ölçtüğü düşünülmektedir. Sosyal güven de, sosyal sermayenin düzeyini belirlemede “çabuk ama kirli” bir ölçüm yöntemi olarak değerlendirilse de, pek çok araştırmada kullanılan bir başka ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Cote ve Healy'nin (aktaran National Statistics, 2001: 14) de ifade ettikleri üzere sosyal sermaye ölçümleri, mümkün olduğu kadar sosyal sermayenin anahtar boyutlarını (ağlar, değerler ve normlar) kapsayıcı olmalı, tavırlarla davranışlar arasında bir denge ve ölçümün kültürel bağlamla da ilişkisi kurulmalıdır.

Bu bağlamda çalışmada sosyal sermayeyi ölçme amacıyla geliştirilen ölçek sosyal sermayenin anahtar boyutlarını ölçmeye imkan verecek şekilde tasarlanmış, çalışma kapsamında bireylere kamusal yaşama ve sivil erdemlere ilişkin tutumlarını, güven ve emniyet hislerini, hoşgörü düzeylerini ve bireylerin ağ-bağlarının yapısal özelliklerini (ağdaki farklılaşma düzeyi, ağ alanının genişliği ve ağdaki yoğunlaşma düzeyi) ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Aşağıda sosyal sermayenin bu farklı boyutları ayrı ayrı ele alınacak sonuç kısmında ise bir bütün halinde Türkiye'nin sosyal sermaye rezervine yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır.

3.1. Katılımcıların Kamusal Yaşama ve Sivil Erdemlere İlişkin Tutumları (Sivil ve Siyasi Aktivizm)

Tocquevillian gelenek, sosyal sermayeyi üreten en önemli mekanizmanın sosyal etkileşim özellikle de gönüllü birlikteliklere katılım olduğunu ileri sürmektedir. Bu manada formel ve informal birliktelikler, demokratik ve işbirlikçi değer ve normlar üzerindeki sosyalizasyon etkisinden dolayı sosyal sermayenin yaratıcısı olarak görülmektedir. Bu nedenle sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik tüm çalışmalarda olduğu gibi, çalışmamızda da katılımcılara sosyal olaylara katılım ve müdahale biçimlerine yönelik sorular yöneltilmiş, bu suretle bireylerin ne ölçüde sivil erdemlerle hareket ettikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bireylere toplumsal gönüllülük ile ilişkilendirilerek sorulan ilk soru, aslında onların bu hususta diğer bireyleri nasıl algıladıklarına ilişkindir. “Diğer insanların çoğu zaman yardımsever olduklarını mı, yoksa genelde kendi sorunlarıyla mı ilgilendiklerini düşünürsünüz?” şeklinde yöneltilen soruya, katılımcıların yarısından fazlası (%54,7) “genelde kendi sorunlarıyla ilgilendiklerini düşünürüm” şeklinde, %26,9'luk bir bölümü ise “evet, yardımsever olduklarını düşünürüm” şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu soruya %18,4'lük bir kesimse “fikrim yok” şeklinde yanıt vermiştir (bkz Tablo 3).

Tablo 3: Bireylerin Diğerlerinin Diğerkamlıklarına İlişkin Algıları

Cevaplar	Frekans	%
Evet yardımsever olduklarını düşünüyorum	425	26,9
Hayır genelde kendi sorunları ile ilgilendiklerini düşünürüm	862	54,7
Fikrim yok	290	18,4
Toplam	1577	100

Rakamlar bizlere Türkiye'de insanların diğer insanları genelde çıkarıcı olarak gördüklerini göstermekte bu manada yardımseverlik yerine kişisel çıkarların ön plana geçmesi, birlikte yaşama ilişkin önemli bir boyutun eksikliğine işaret etmektedir. Oysa ki sosyal sermayenin üretilebilmesi için bireylerin kişisel çıkarları aşarak topluluğun çıkarları doğrultusunda hareket ediyor olması gerekmektedir.

Tablo 4: Topluluğun İşbirliği İçinde Hareket Etme Olasılığı

Cevaplar	Frekans	%
Oldukça olası	398	25,2
Olası	703	44,6
Ne olası ne değil	157	10,0
Biraz imkansız	135	8,6
Oldukça imkansız	106	6,7
Fikrim yok	78	4,9
Toplam	1577	100

Toplumsal gönüllük düzeyi ile ilişkilendirilerek sorulan bir başka soruda ise bireylere, “üyesi oldukları topluluğun, ortak bir sorun karşısında işbirliği içinde hareket etme olasılığı” sorulmuştur. Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere, katılımcıların çok bir bölümü (%69,8) toplumun işbirliği yapma olasılığının yüksek olduğunu belirtirken, bu işbirliğini imkansız görenlerin oranı ise %15,3 düzeyinde kalmıştır. Bireyler her ne kadar diğer insanların genelde kendi sorunları ile ilgilendiklerini düşünseler de yine de herhangi bir sorun karşısında toplumun bir araya gelebilme kapasitesine yönelik bir inanca sahiptirler.

Bu başlık altında yöneltilen diğer sorularda ise sosyal katılım noktasında bireylerin diğerlerini nasıl gördüklerinden ziyade kendileri ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Bu bağlamda yöneltilen ilk soruda katılımcılara, “doğrudan kendilerine bir faydası olmayan ancak toplumdaki pek çok insana faydası olacak bir projeye zamanlarını ya da paralarını harcıyıp harcamayacakları” sorulmuştur. Ne zamanını ne de parasını harcamayacaklarını belirtenlerin oranı bir hayli düşükken (%8,8), hem zamanını hem de parasını toplumsal bir projeye harcıyabileceğini belirtenlerin oranı ise neredeyse katılımcıların yarısına eşittir (%47,1). Sadece maddi destekte bulunacakların oranı %7,5 iken yalnızca zaman ayırabileceklerin oranı ise %24,7 olarak tespit edilmiştir (bkz Tablo 5).

Tablo 5: Toplumsal Bir Projeye Zaman Harcama/Parasal Destekte Bulunma

Cevaplar	Frekans	%
Ne zamanımı ne de paramı harcamam	139	8,8
Sadece zaman ayırım	389	24,7
Sadece parasal destekte bulunurum	118	7,5
Hem zaman ayırır hem de parasal destekte bulunurum	742	47,1
Fikrim yok	179	12,0
Toplam	1577	100

Bir diğer soruda ise bireylerin son bir yılda toplumsal faydası olan herhangi bir aktiviteye katılıp katılmadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. Son bir yıl içinde toplumsal bir aktiviteye katılanların oranı %49,6 iken katılmayanların oranıysa %45'tir (bkz Tablo 6). Bir önceki soru ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde katılanların oranının daha yüksek çıkması beklenmekle birlikte, bireylerin toplumsal aktivitelere katılma niyetleri ile gerçekleşen eylem arasında bir boşluğun olduğu görülmektedir. Söz konusu boşluğu yaratan faktörlerin araştırılması toplumsal gönüllüğün artırılması noktasında önemli olmakla birlikte, bu çalışmanın sınırları içinde böylesi bir analize gidilmemiştir.

Tablo 6: Son Bir Yıl İçerisinde Topluma Yararlı Faaliyetlere Katılım

Cevaplar	Frekans	%
Evet	782	49,6
Hayır	710	45,0
Fikrim yok	85	5,4
Toplam	1577	100

Katılımcıların bireysel bağlamda topluma yararlı faaliyetlere katılım düzeyini belirlemeye yönelik bu analize ilaveten bir başka soruda bireylere, “herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olup olmadıkları” sorulmuş, bu suretle kurumsallaşmış sivil katılımın düzeyi analiz edilmek istenmiştir. Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların oranı %20,4’ken, üye olmayanların oranı ise %76,6 gibi oldukça yüksek bir orana tekabül etmektedir. Toplumsal faydası olan projelere zamanlarını ve paralarını harcayabileceklerini büyük bir yüzdeyle (%79,2) söyleyen, son bir yıl içerisinde topluma yararı olan faaliyetlere bireysel katılım düzeyi hiç de düşük olmayan (%49,6) Türkiye insanı, herhangi bir sivil toplum kuruluşu çatısı altında bir araya gelmekten kaçınmaktadır. Bir başka deyişle bireyler, kendi

geleneksel değerleri eşliğinde dayanışma ve yardımlaşma duygusunu kişisel olarak sürdürseler de sivil inisiyatif kurumsallaşmış yapılarda görünür kılınmamaktadır.

Tablo 7: Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelik (Kurumsallaşmış Sivil Katılım)

Cevaplar	Frekans	%
Evet üyeyim	321	20,4
Hayır değilim	1208	76,6
Fikrim yok	48	3,0
Toplam	1577	100

Bunun nedenini Fukuyama'dan (2005: 44-45) hareketle açıklamak mümkündür. Yazara göre, toplumsallığı besleyen asıl kaynağın (ve çoğu zaman tek kaynağın) aile, kabile ya da klan gibi akrabalık çevresinin oluşturduğu ailesel toplumlarda (ilerleyen kısımlarda güven ve ağ-bağların niteliğine ilişkin analizlerde görüleceği gibi Türkiye de bu grupta yer almaktadır), aralarında ilişki olmayan insanların birbirlerine güven duymalarına bir gerekçe olmadığı için, genellikle etkinlik kazanmış gönüllü birleşmeler zayıftır.² Oysa ki güven ilişkileri, yeni birlikteliklerin yaratımını ve bunlara katılımı teşvik edecektir (Herreros, 2004: 101; Stromsnes, 2008: 481; Isham vd, 2006: 371). Bu suretle sosyal sermaye yineleyen bir süreç aracılığıyla gelişecek, bu da bireyler ve kurumlar arasında güvene ve sosyal yükümlülükler dayanan bir ilişkiye neden olacaktır. Bu ilişkilerse, sosyal sermayenin naklini destekleyecek ve sosyal sermayenin devamlılığını sağlayacaktır (Wimberly, 2000: 21). Ancak belirtilmelidir ki her ne kadar gönüllü kuruluşlar genel güvenin ve sosyal sermayenin üreticisi olarak ortaya konsa da, gönüllü kuruluşlar bunu her zaman garantileyememektedirler. Ayrıca gönüllü kuruluşların sosyal sermaye ve özellikle de genelleştirilmiş güveni yaratmadaki rolü de ampirik olarak henüz kanıtlanmış değildir (Stolle, 2003: 24-25). Bununla birlikte, yine de pek çok sosyal sermaye araştırmasında gönüllü kuruluşlar, sosyal sermayenin üretiminde en önemli kurum ve gönüllü kuruluşlara üyelik oranı da sosyal sermaye ölçümlerinde en önemli gösterge olarak yer almaya devam etmektedir.

Kişilerin çeşitli örgütlenmelerde bir araya gelerek eyleme geçebilmesi için, kuşkusuz bireylerin kendi yaşamlarını kendilerinin biçimlendirmesine imkan tanıyan bir ortamın varlığı da gereklidir (Wimberly, 2000: 20). Bu nedenle çalışmada bireylere, kendilerinin ve yakınlarının yaşamına yön vermede kendisini ne kadar yetkin gördüğü ve toplumsal yaşama etki edebilme potansiyelini nasıl yorumladığı da sorulmuştur. Bu çerçevede yöneltilen “yaşamınızı değiştirebilecek önemli kararları alabilme gücüne sahip misiniz?” şeklindeki soruya bireyler, çok büyük bir yüzdeyle

(%72,3) “evet, bu güce sahibim” şeklinde yanıt vermişlerdir (bkz Tablo 8). Bu durumda pek ala Türkiye insanının kendisini kendisinin, yakın çevresinin ve tüm toplumun yaşamına etki etme noktasında yetkin gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 8: Bireylerin Kişisel Yetkinlik Düzeyleri

Cevaplar	Frekans	%
Evet bu güce sahibim	1140	72,3
Hayır bu güce sahip değilim	146	9,3
Kararsızım	236	15,0
Fikrim yok	55	3,5
Toplam	1577	100

Bireylerin sosyal yaşama gönüllü birliktelikler aracılığıyla katılımlarına ilaveten sosyal sermaye çalışmalarında üzerinde durulan boyutlardan bir diğeri de bireylerin siyasi yaşama katılım biçimleri ve düzeyleridir. Fukuyama (2005: 373)'e göre kendi kendine organize olma eğilimi, demokratik politik kurumların işlerlik kazanabilmesi için de gerekli bir unsurdur. Organize olmayan, yalıtılmış, görüş ve tercihlerini yalnızca seçim zamanlarında belirten bireylerden oluşan bir toplumda demokrasinin işlerlik kazanması beklenemez. İstikrarlı bir parti yapısının ortaya çıkabilmesi de yalnızca ortak çıkarlara sahip insanların müşterek bir hedef doğrultusunda birbirleriyle çalışabilme yeteneğini göstermeleri durumunda gerçekleşir –bu yetenek de en nihayetinde sosyal sermaye üzerinde yükselir. Bu bağlamda bireylerin siyasal yaşama katılım düzey ve biçimlerini analiz edebilmek amacıyla yöneltilen ilk soru, bireylerin demokrasinin en önemli araçlarından biri olan seçimlerde oy kullanıp kullanmadıklarına yöneliktir. Bu çerçevede bireylere, “son genel seçimlerde oy kullanıp kullanmadıkları” sorulmuş ve Tablo 9'dan da anlaşılacağı üzere seçimlere katılım oranının bir hayli yüksek (%79,6) olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Türkiye'de Genel Seçimlere Katılım Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Evet	1255	79,6
Hayır	233	14,8
Yaşım tutmadığı için oy kullanmadım	72	4,6
Fikrim yok	17	1,0
Toplam	1577	100

Ancak ne var ki bireyin siyasal bir aktöre dönüşmesi şüphesiz ki salt seçimlerde oy kullanması ile ilgili bir husus değildir. Bunun da ötesinde bireylerin seçimlerde oy kullanmak gibi bireysel eylem alanı ile sınırlı kalmayan, birliktelikler kurma, normlar türetme, sivil dayanışma ve eylem kalıpları geliştirme, protesto ve imza kampanyaları düzenleme gibi siyasal eylem alanını genişleten aktivitelere katılması bireyin kamusal aktör haline gelmesinde önemli göstergeler olarak karşımıza çıkar. Aslında siyasal katılımın tüm bu tezahürleri Putnam'ın (2000: 19) tanımladığı bağlamda sivil erdemlere (civic virtue) işaret etmektedir.

Tablo 10: Partizan Nitelik Taşımayan Siyasi Hareketlere Katılım (Siyasi Aktivizm)

Son bir yıl içerisinde aşağıdaki eylemleri gerçekleştirdiniz mi?	Evet		Hayır		Fikrim Yok
	F	%	F	%	F
Toplum yararına bir konu hakkında toplu olarak kamu kurumlarından/politik liderlerden yardım talebinde bulunma	214	13,6	1268	80,4	95
Yasal bir mitinge katılım	362	23,0	1140	72,3	75
Belirli ürünleri boykot	684	43,4	796	50,5	97
Siyasi bir partiye ya da örgüte bağış	111	7,0	1373	87,1	93
Yasadışı protesto eylemlerine katılım	46	2,9	1435	91,0	96

Bu çerçevede Türkiye'de bireylerin seçimlerde oy kullanma dışında partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılım düzeylerine bakılacak olursa (bkz Tablo 10); en büyük katılımın %43,4'lük bir oranla belirli ürünleri boykot etme bağlamında gerçekleştiği görülmektedir. Bunu yasal bir mitinge katılım (%23), toplum yararına bir konu hakkında toplu olarak kamu kurumlarından/politik liderlerden yardım talebinde bulunma (%13,6), siyasi bir parti ya da örgüte bağış (%7) ve yasadışı protesto eylemlerine katılım (%2,9) aktiviteleri takip etmektedir. Rakamlar bir arada düşünüldüğünde görülmektedir ki Türkiye'de seçimler büyük ölçüde siyasal katılımın tek yolu olarak görülmekte, partizan nitelik taşımayan diğer eylemlerse siyasete yön veren unsurlar olarak araçsallaştırılmamaktadır.

3.2. Güven ve Emniyet Hissi

Güven, her ne kadar sosyal sermaye yazınının en tartışmalı boyutlardan birisi

olarak karşımıza çıksa da Coleman, Putnam ve Bourdieu güveni, sosyal sermayenin anahtar boyutlarından birisi olarak tanımlama noktasında hemfikirdirler (Field, 2006: 91-92). Bu üç yazarda sosyal sermayenin boyutlarından birisi olarak kabul gören güven, Fukuyama ve Uslaner'de sosyal sermayenin ana unsuru ve neredeyse kendisi haline gelir. Öyle ki Fukuyama'ya (2005) göre sosyal sermaye, “bir toplumda ya da bir toplumun belli bölümlerinde güvenin hüküm sürmesinden doğan kapasite”yken, Uslaner'e göreyse (1999) sosyal sermaye, “bir değerler sistemini, özellikle de sosyal güveni” yansıtmaktadır. Bu nedenle sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik tüm çalışmalarda güvenin ölçülmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkar. Çalışmamızda da güveni ölçmeye yönelik olarak farklı sorular tasarlanmış ve bu bağlamda hem toplumsal hem de kurumsal güvene ilişkin analizlere gidilmiştir.

Toplumsal düzeyde güven ölçülmeye çalışıldığında bireylere genelde Dünya Değerler Araştırması'nda (World Values Survey) da yer alan “sizce genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla olan ilişkilerinizde dikkati hiç bir zaman elden bırakmamak mı gerekir” şeklinde bir soru yöneltilmekte, bu soruya verilen cevaptan hareketle de toplumun genel güven düzeyinin yüksek ya da düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmamızda da genel güven düzeyini ölçebilmek amacıyla güvene ilişkin aynı soru bireylere yöneltilmiş ve Türkiye insanının büyük bir yüzdesinin (%81,7) “öteki”ne pek de güven duymadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öyle ki diğer insanlara güvenilebileceğini düşünenlerin oranı sadece %14,7 düzeyindedir (bkz Tablo 11).

Tablo 11: Türkiye'de Genel Güven Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Evet güvenirim	232	14,7
Hayır dikkatli olunması gerektiğini düşünürüm	1288	81,7
Fikrim yok	57	3,6
Toplam	1577	100

Genel güven düzeyi ile ilgili veriler, diğer ülkelerle kıyaslandığında söz konusu oranın ne kadar düşük olduğu daha da net ortaya çıkmaktadır. Buna göre Dünya Değerler Araştırması'nın (2007) verilerine göre sıralamanın en üstünde yer alan Norveç'te ötekine güvenilebileceğini düşünenlerin oranı %74,2, İsveç'te ise %68'dir. Türkiye'de genel güven düzeyi bu ülkelerle karşılaştırılmayacak derecede düşük olup dünya ortalamasının (%26,1) da altındadır. Rakamlar her ne kadar 2007 yılına ait olsa da Türkiye'deki genel güven düzeyinin ne kadar düşük olduğunu

gösterebilmek adına çarpıcı görünmektedir. Bu noktada Türkiye'de genel güven düzeyinin 2007 yılından (%4,9)₄ bu yana bir artış eğilimi (bizim çalışmamıza göre 2011 yılı için bu rakam %14,7'dir) içerisinde olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Çalışma kapsamında güvene ilişkin bu genel soruya ilaveten yöneltilen diğer sorularla güveni yaratan bağların (ağların kapalılığı-yakınlığı) niteliği de analiz edilmek istenmiştir. Bu çerçevede bireylere öncelikli olarak “aile üyelerine ne kadar güvindikleri” sorulmuştur. Bu ve sonraki sorularda oldukça ve çok cevaplarını bir arada düşünecek olursak, bireylerin aile üyelerine duydukları güven düzeyinin %86,5 gibi bir hayli yüksek bir orana tekabül ettiği görülecektir (bkz Tablo 12).

Tablo 12: Aile Üyelerine Duyulan Güven Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Oldukça az ya da hiç	32	2,0
Az	35	2,2
Ne az ne de çok	120	7,6
Oldukça	755	47,9
Çok	608	38,6
Fikrim yok	27	1,7
Toplam	1577	100

Aslında bu şaşırtıcı bir sonuç değildir. Derin, duygusal yoğunluğu yüksek ve sürekli bağlantıları içeren yakın ilişkilerden (aile üyeleri ya da yakın akrabalar arasındaki güçlü bağlar gibi) türeyen güçlü ağ-bağların güveni yaratma kapasitesinin yüksek olduğu bilinen bir gerçektir (Ferlander, 2007:118; Chan vd., 2004: 316; Rochelle, 2006: 87; Barros, 2006: 4).

Ötekine güven noktasında sorunları olan Türkiye insanı, akrabalarına da (çok ve oldukça çok seçenekleri bir arada düşünülürse %49) -aile üyelerine duyulan güven düzeyi kadar yüksek olmasa da- güvenmektedir (bkz Tablo 13). Buna göre güvenilmez olanlar diğerleri yani daha geniş toplumsallığın içinde ama bireylerin yakın çevresinin dışında kalanlardır. Bu genellenmiş sosyal güven eksikliği, bireylerin kendi çevreleri dışındakilerden yararlı etkiler almasını engelleyeceği gibi dışarıdakilere yönelik bir güvensizlik, hoşgörüsüzlük veya nefret ve şiddet üretecektir.

Tablo 13: Türkiye'de Akrabalara Duyulan Güven Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Oldukça az ya da hiç	74	4,7
Az	158	10,0
Ne az ne de çok	524	33,2
Oldukça Çok	279	17,7
Çok	504	32,0
Fikrim yok	38	2,4
Toplam	1577	100

Çalışmada toplumsal güvenle ilgili olarak sorulan son soru toplumun kamu güvenliğinden duyduğu memnuniyet ile sosyal sermayenin üretimi arasında var olan pozitif ilişkiyi temel almaktadır. Söz konusu ilişkiye göre, ancak sözleşmeleri tesis edebilen, bunun için gerekli bilgi ve yasal zemini hazırlayan, hak ve yükümlülükleri gözeten, vatandaşların can ve mal güvenliğini koruyabilen devletler güveni yaratabileceklerdir Yani devletler, ancak yurttaşları devletin kendisini güvenilir bulurlarsa güveni yaratabileceklerdir (Stolle, 2003: 34).

Tablo 14: Kamu Güvenliğinden Duyulan Memnuniyet Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Oldukça güvensiz	172	10,9
Güvensiz	361	22,9
Ne güvenli ne güvensiz	450	28,5
Güvenli	359	22,8
Oldukça güvenli	142	9,0
Fikrim yok	93	5,9
Toplam	1577	100

Bu bağlamda çalışmaya katılanlara “Devletin sizi, ailenizi ve malvarlığınızı koruması noktasında kendinizi ne ölçüde güvende hissediyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 14'ten de görüleceği üzere Türkiye halkının %31'i devletin kendilerini koruması noktasında kendilerini güvende hissederlerken, %33,8'i ise bu noktada kendilerini güvende hissetmemektedirler. Kendilerini ne güvende ne de güvensiz hissedenlerin (kararsızların) oranı ise %28,5'dir.

Sosyal sermaye araştırmalarında toplumsal güvene ilaveten güven başlığının bir başka boyutunu, kurumlara duyulan güven oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada bireylerden, isimleri verilen kurumlara ne ölçüde güvendiklerini

belirtmeleri istenmiştir. 0–4 arasının güvenmiyorum; 5'in kararsızım; 6–10 arasınınsa güveniyorum anlamına geldiği düşünülecek olursa, Türkiye'de en güvenilen kurum 6,23'lük bir ortalama ile silahlı kuvvetlerdir. Silahlı kuvvetleri birbirine yakın ortalamalar ile sırasıyla diyanet, emniyet, hastaneler, cumhurbaşkanı, valilikler, üniversiteler, eğitim kurumları, TBMM, hükümet takip etmektedir.

Tablo 15: Kurumlara Duyulan Güven Düzeyi

Kurumlar	n	Ortalama	Std Sap.	Fikrim yok
Silahlı Kuvvetler	152 1	6,2327	2,9854	56
Diyanet	148 2	6,0283	2,9270	95
Emniyet Teşkilatı	152 2	5,8666	2,9519	55
Hastaneler	151 2	5,8585	2,6348	65
Cumhurbaşkanı	152 2	5,8239	3,2112	55
Valilikler	148 9	5,3566	2,6055	88
Üniversiteler	149 7	5,3353	2,8479	80
Eğitim Kurumları	152 1	5,3268	2,6710	56
TBMM	149 4	5,2718	2,8976	83
Hükümet	152 0	5,1421	3,2112	57
Mahkemeler	150 3	5,0951	2,8309	74
Sivil Toplum Kuruluşları	147 3	4,9104	2,5954	104
Belediyeler	150 2	4,9075	2,6233	75
Tapu Daireleri	142 6	4,7504	2,6008	151
Vergi Daireleri	142 9	4,7110	2,5494	148

Gümrük	141 7	3,9280	2,6541	160
Siyasi Partiler	150 3	3,6374	2,5196	74
Medya (Gazete, TV ve radyo)	150 9	3,4062	2,6773	68
ÖSYM	151 1	2,4355	2,7892	66

Notlar: (i) Ölçekte 0 “güvenmiyorum” ve 10 “güveniyorum” anlamındadır. (ii) Cronbach Alpha= ,9165

Verilen cevaplara göre halk, mahkemelere güven konusunda kararsızken, sivil toplum kuruluşları, belediyeler, tapu ve vergi daireleri, gümrük, siyasi partiler ve medyaya güvenmemektedir. En güvenilmeyen kurum ise ÖSYM olarak tespit edilmiştir (bkz Tablo 15). En güvenilen kuruma bile duyulan güven ortalamasının 6,23 olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de kurumlara duyulan güven düzeyinin çok da yüksek olduğu söylenemez. Oysa ki daha önce de belirttiğimiz üzere devletin güveni yaratabilmesi için öncelikli olarak kendisine güven duyulması gerekmektedir. Ötekine güven noktasında sorunları olan Türkiye'nin kurumsal güven hususunda da sıkıntılı olduğu görülmektedir.

3.3. Toplumsal Hoşgörü

Çarkoğlu ve Toprak'ın (2006) da çalışmalarında ifade ettikleri gibi toplumsal hoşgörünün ülkedeki toplumsal düzenin ahenk ve huzuru ile yakından ilişkili olduğuna şüphe yoktur. Hoşgörüsüzlük toplumsal yaşamda kişilerin birbirlerine güvenmemeleri, demokrasinin işleyişi ve iktisadi hayatın dinamizmi, işbirliği gibi pek çok konuyla ilintili görülebilir. Çalışmada toplumsal hoşgörüyü ölçebilmek amacıyla farklı sorular kurgulanmıştır. Bu yöndeki sorulardan ilki, pek çok araştırmada benzerleri sorgulanmış olan kişinin nasıl bir komşu istemediğiyle ilgili bir sorudur. Bu bağlamda bireylere, *belirtilen gruplardan hangilerini komşu olarak isteyip istemeyecekleri* sorulmuştur. Tablo 16'dan da görüleceği üzere bu hususta en yüksek itiraz eşcinsel çiftleredir. Araştırmaya katılanların %67,6'sı eşcinsel bir çifti komşuları olarak görmek istemediklerini dile getirmektedirler. Bu kadar büyük bir yüzdeyle olmasa da eşcinsel çifti, dini inancı olmayan aile (%39,1) takip etmektedir. Eşcinsel ve ateist ailelere yönelik bu hoşgörüsüzlüğü, bu iki gruba yönelik hoşgörüsüzlük kadar büyük olmasa da, sırasıyla farklı dini inanca sahip bir aile (%16,5), farklı etnik yapıdan olan bir aile (%9,4) ve farklı mezhepten olan bir aile (%8,1) cevapları takip etmektedir.

Tablo 16: Komşu Olarak İstenmeyecek Gruplar

	İtiraz ederim		İtiraz etmem		Kararsızım		Fikrim yok	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Farklı mezhepten olan bir aile	127	8,1	1260	79,9	141	83,9	49	3,1
Farklı etnik yapıdan olan bir aile	148	9,4	1217	77,2	175	11,1	37	2,3
Farklı dini inanca sahip bir aile	260	16,5	1068	67,7	201	12,7	48	3,0
Dini inancı olmayan bir aile	617	39,1	681	43,2	238	15,1	41	2,6
Eşcinsel bir çift	1066	67,6	295	18,7	193	12,2	23	1,5

Çalışmada toplumsal hoşgörüyü ölçebilmek amacıyla sorulan bir başka soruda ise bireylere, aynı çevrede yaşayan insanlar arasında gelir durumu, eğitim düzeyi, din, politik inanç gibi nedenlerden kaynaklanan farklılıklar bulunabileceği belirtilmiş ve *insanlar arasındaki bu farklılaşmaların herhangi bir probleme neden olup olmayacağı* sorulmuştur. Cevaplara göre, Türkiye toplumu bu hususta ikiye bölünmüş durumdadır, öyle ki bu farklılaşmanın herhangi bir probleme neden olabileceğini düşünenlerin oranı %46,3 iken farklılaşmayı problem olarak değerlendirmeyenlerin oranı da %44,5 olarak tespit edilmiştir (bkz Tablo 17).

Tablo 17: Farklılaşmaların Problemlere Yol Açacağı Yönündeki İnanç

Cevaplar	Frekans	%
Evet	730	46,3
Hayır	701	44,5
Fikrim yok	146	9,3
Toplam	1577	100

Bu soruyu takiben sorulan bir diğer soruda ise farklılaşmaların problemlere yol açabileceğini düşünenlerden, *hangi farklılaşmaların problemlere neden olabileceğini* belirtmeleri istenmiştir. Verilen cevaplara bakılacak olursa (bkz Tablo 18) eğitim düzeyindeki farklılaşmayı (%44,5) sorun olarak görenlerin fazla olduğu görülmektedir. Bunu etnik ya da dilsel farklılıklar (%39,3), politik görüşlerdeki farklılıklar (%31,9), gelir durumundaki farklılıklar (%29,1) ve sosyal statüdeki farklılıklar (%23,5) takip etmektedir. Türkiye toplumu dini inançlardaki (%12,1), kuşaklar arasındaki (%11,6) ve cinsiyet temelindeki farklılaşmaların (%6,7) herhangi bir probleme sebep olma ihtimalini ise nispeten daha düşük görmektedir.

Tablo 18: Problemlerin Kaynağı Olarak Görülen Farklılaşmalar

Cevaplar	Frekans	%
Eğitim düzeyindeki farklılıklar	325	44,5
Etnik ya da dilsel farklılıklar	287	39,3
Gelir durumundaki farklılıklar	212	29,1
Sosyal statüdeki farklılıklar	172	23,5
Cinsiyet temelindeki farklılıklar	49	6,7
Genç ve yaşlı kuşaklar arasındaki farklılıklar	85	11,6
Politik görüşlerdeki farklılıklar	233	31,9
Dini inançlardaki farklılıklar	88	12,1
Diğer farklılıklar	9	1,2

3.4. Toplumun Ağ-Bağlarının Yapısal Analizi

Modern ya da geleneksel, otoriteryan ya da demokratik, feodal ya da kapitalist her toplum, hem resmi hem de gayriresmi anlamda kişiler arası iletişim ve değişim ağlarıyla karakterize edilir. Bir arada yaşayan insanlar bu ağlar aracılığıyla toplumsallaşır ve toplumsal organizasyonlardan türeyen faydayı kullanabilirler. Bu nedenle bir insanın sosyal sermaye rezervini anlamak için onun dahil olduğu organizasyonların sayısı ve niteliği yanında gündelik sosyalliklerini anlamak da önemlidir. Bu ilişkilerin sosyal sermaye değerini artıran husus, kişilerarası ilişkilerde güveni yaratması, karşılıklılık esasını pekiştirmesi ve bireylerin ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelmelerini sağlama kapasitesinde aranmalıdır. Bu bağlamda çalışmada bireylerin gündelik sosyalliklerinin analizi, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri üzerinden yapılmıştır. Arkadaşlık ya da komşuluk ilişkileri sosyal faaliyet alanını insanlar için zenginleştiren bir boyuta sahiptir. Farklı düzeylerde kurulan bu tür sosyallikler, süreklilik ve samimiyet içeren güçlü sosyal bağların oluşmasına ve karşılıklılık esasına dayalı sosyal ilişki ağlarının kurulmasına aracılık etmektedir (Aydemir, 2011: 72-73, 125, 146).

Gündelik toplumsallığın eylem alanını analiz edebilmek amacıyla çalışmada ilk önce bireylere, *dışarıda bir şeyler yemek, sinemaya gitmek, ev ziyaretinde bulunmak gibi aktiviteleri bir arada gerçekleştirdikleri kişilerin genelde kim olduğu* sorulmuştur. Verilen cevaplara göre bireylerin %33,9'u hem kız hem de erkek arkadaşlardan oluşan farklılaşma düzeyi diğerlerine göre yüksek bir grupta söz konusu aktiviteleri gerçekleştirirken, %24,5'i aynı cinsiyet grubunda yer alan arkadaşlarıyla, %22,8'i aile üyelerinden birisiyle, %12,6'sı akrabalarıyla bu aktiviteleri gerçekleştirmek için bir araya gelmektedirler (bkz Tablo 19).

* Katılımcılar birden fazla şık işaretleyebildikleri için toplam 100'den fazladır. Oranlama yapılırken 14. soruya "evet" şikkını işaretleyen katılımcı sayısı (730) dikkate alınmıştır.

Tablo 19: Aktivitelerin Birlikte Gerçekleştirildiği Kişiler

Cevaplar	Frekans	%
Aile üyelerinden birisidir	359	22,8
Akrabalarımıdır	199	12,6
Aynı cinsten arkadaşımıdır	387	24,5
Hem erkek hem kız arkadaşlarımdan oluşan bir gruptur	534	33,9
Fikrim yok	98	6,2
Toplam	1577	100

Bireyin ilişkide bulunduğu kişilerin yaş, cinsiyet, etnik ya da dini özellikler gibi çeşitli özellikler bakımından birbirinden farklı olması onun ağ alanı ile ilgili bir husus olarak karşımıza çıkar. Sonuçlara bakılacak olursa Türkiye insanının ağ alanın geniş olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Türkiye'de bireyler daha ziyade aile üyeleri, akrabalar, aynı cinsiyet grubundan arkadaşları ile görüşmektedirler. Bireyin ağ alanı genişledikçe o ağdan elde edeceği kaynak ve faydaların da o derece artacağı, geniş bir ağ alanının bireyi çok daha güçlü ve başarılı kılacağı düşünülecek olursa, Türkiye insanının ağlardan elde ettikleri faydaların da sınırlı olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bu bağlamda sorulan bir diğer soruda ise *bireylerden yaşadıkları yerin farklılaşma derecesini* belirtmeleri istenmiştir. Tablo 20'ye göre yaşadıkları yerin farklılaşma derecesini düşük görenlerin oranı %40,4 iken farklılaşma derecesini yüksek bulanların oranıysa %35'tir. Bu konuda kararsız kalan ve yaşadıkları yerin farklılaşma derecesini ne farklı ne de aynı olarak değerlendirenlerin oranı ise %19,8'dir. Bu ve önceki soruya verilen yanıtlar bir arada düşünülecek olursa, bireylerin ağlarının farklılaşma düzeyinin çok da yüksek olmadığı görülecektir. Benzer şekilde, Türkiye'de etkileşimde olan bireylerin birbirlerine benzer özellikler taşımasından dolayı bireylerin ağlarının homojen bir nitelik taşıdığı da iddia edilebilir. Böylesi homojen ağlar, bireyler arası iletişimi kolaylaştırdığı gibi davranışın öngörülebilirliğini artıracak, güven ve karşılıklılık esasına dayalı ilişkileri güçlendirecektir. Zor görevlerde veya belirsizlik durumlarında bireyler, benzer özellikleri taşıdıkları kişilerle iletişime geçmeye çalışacaklardır.

Tablo 20: Yaşanılan Yerin Farklılaşma Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Büyük ölçüde farklı	127	8,1
Oldukça farklı	424	26,9
Ne farklı ne de aynı	313	19,8
Çok az farklı	381	24,2
Oldukça aynı	256	16,2
Fikrim yok	76	4,8
Toplam	1577	100

Çalışmada gündelik hayata ilişkin yapılan analizlerle bağlantılı olarak sorulan diğer sorular aracılığıyla, bireylerin ağ yoğunluğu ölçülmek istenmiştir. Ağ yoğunluğu, ağdaki bireylerin birbirleriyle arasındaki sıkı/yakın ilişkileri ifade etmektedir.

Tablo 21: Sırdaşın Varlığı

Cevaplar	Frekans	%
Evet var	1200	76,1
Hayır yok	325	20,6
Fikrim yok	52	3,3
Toplam	1577	100

Bireylerin ağ yoğunluğunu anlayabilmek amacıyla sorulan ilk soru, bir sırdaşın olup olmadığıdır. Çalışmaya katılanlar “sırlarınızı paylaştığınız birileri var mı” sorusuna büyük bir yüzdeyle evet (%76,1) cevabını verirken, %20,6'lık bir kesimse, hiç kimseyi sırlarını paylaşacak kadar kendisine yakın görmediğini dile getirmektedir (bkz Tablo 21).

Çalışmada sorulan bir diğer soruda da *bireylere yakın arkadaşlarıyla özel meseleler hakkında çekinmeden konuşup, onlardan yardım isteyip isteyemeyecekleri* sorulmuştur. Türkiye toplumunun %76,1 gibi büyük bir bölümü, yakın arkadaşları ile özel meseleleri konuşup, onlardan yardım isteyebileceğini belirtirken, %19,8'i ise bu hususta arkadaşlarıyla konuşamayacağını ve onlardan yardım isteyemeyeceğini ifade etmiştir (bkz Tablo 22).

Tablo 22: Arkadaşlarla Özel Meseleleri Konuşabilme/Yardım İsteyebilme

Cevaplar	Frekans	%
Evet	1200	76,1
Hayır	312	19,8
Fikrim yok	65	4,2
Toplam	1577	100

Bir başka soruda da bireylere, *ansızın bir miktar paraya ihtiyaçları olsa, çevrelerindeki insanların bu parayı sağlamada istekli olup olmayacakları* sorulmuştur. Verilen cevaplara göre (bkz Tablo 23) bu hususta çevresindekilerin kendisine yardımcı olmayacağını düşünenlerin oranı bir hayli düşüktür (%4,6). Böylesi bir durumda çevresindekilerin kendisine kesinlikle yardımcı olacağını düşünenlerin oranı %47,8, muhtemelen yardımcı olacağını düşünenlerin oranı %38 iken böylesi bir yardımdan emin olmayanların oranı %7,9'dur.

Tablo 23: Ansızın Bir Miktar Paraya İhtiyaç Duyulduğunda Çevredekilerin Yardım Etme Olasılığı

Cevaplar	Frekans	%
Kesinlikle olurlar	754	47,8
Muhtemelen olurlar	599	38,0
Emin değilim	124	7,9
Muhtemelen hayır	35	2,2
Kesinlikle hayır	38	2,4
Fikrim yok	27	1,7
Toplam	1577	100

Bireylerin çeşitli ağlarda bir araya gelme sıklıkları da ağların yoğunluk derecesi hakkında fikir edinmemize yardımcı olabilir. Bu bağlamda çalışmaya katılanlara öncelikli olarak, *iş amaçlı bir araya gelmeler hariç, dışarıda bir şeyler yemek, sinemaya gitmek, ev ziyaretinde bulunmak vb. aktiviteleri yapmak amacıyla diğer bireylerle ne kadar sık bir araya geldikleri* sorulmuştur. Rakamlara göre (bkz Tablo 24) bireylerin %4'ü bu soruya hiç, %10,4'ü 2-3 ayda bir, %33,9'u ayda bir-bir kaç kez, %44,3 haftada bir-bir kaç kez cevabını verirken %5,4'ü ise diğerleriyle bu tür aktiviteler için her gün bir araya geldiğini dile getirmektedir. Rakamlar Türkiye'de bireylerin diğer bireylerle çeşitli aktiviteler için bir araya gelme sıklığının düşük olmadığını göstermektedir.

Tablo 24: Bireylerin Çeşitli Aktiviteler İçin Diğer Bireylerle Bir Araya Gelme Sıklıkları

Cevaplar	Frekans	%
Hiç	63	4,0
2-3 ayda bir	164	10,4
Ayda bir kez	168	10,7
Ayda bir kaç kez	366	23,2
Haftada bir kez	336	21,3
Haftada birkaç kez	363	23,0
Her gün	85	5,4
Fikrim yok	32	2,0
Toplam	1577	100

Çalışmada bireylere *akrabaları ile görüşme sıklıkları* da sorulmuştur. Tablo 25'e göre akrabalarıyla hiç görüşmeyenlerin oranı %3,6, iki üç ayda bir görüşenlerin oranı %11,6, ayda bir-birkaç kez görüşenlerin oranı %33,3, haftada bir-bir kaç kez görüşenlerin oranı %40,6, hergün görüşenlerin oranıysa %6,9'dur. Rakamlar akrabalarla görüşme sıklığının da yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 25: Bireylerin Akrabalarıyla Görüşme Sıklıkları

Cevaplar	Frekans	%
Hiç	57	3,6
2-3 ayda bir	183	11,6
Ayda bir kez	168	10,7
Ayda birkaç kez	357	22,6
Haftada bir kez	325	20,6
Haftada birkaç kez	316	20,0
Her gün	109	6,9
Fikrim yok	62	3,9
Toplam	1577	100

3.5. Komşuluk İlişkileri

Çalışmada arkadaşlık dışında bireylerin gündelik etkileşimlerinin analiz edildiği bir diğer alanda komşuluk ilişkileridir. Komşuluk, belirli ritüelleri ve alışkanlıkları paylaşan insanların sürdürdükleri gündelik etkileşim alanları olarak ortaya çıkan sosyal ilişki biçimlerinden biridir. Komşuluk toplum için gerekli olan bir takım sosyal unsurları barındırır. Güven ve emniyet duygusu bunların başında gelir. Yakın sosyal çevrenin insanları olarak tanıdıklık ve karşılıklı emin olma, insanlar arasında hayatın olağan akışımı kolaylaştıran dayanışma ve yardımlaşma duygusunu geliştirir. Aynı zamanda toplumsal aidiyet duygusunu yaratır ve sosyal kimliği inşa eder. Böylece komşuluk, sosyal sermaye potansiyeli yüksek bir ilişki olarak önem kazanır (Aydemir, 2011: 154). Çalışmada komşuluk düzeyindeki ilişkileri ölçebilmek amacıyla sorulan ilk soru, komşularla tanışıklık düzeyini ölçmeye yöneliktir. “Komşularınızla tanışıyor musunuz” şeklinde yöneltilen soruya verilen cevaba göre, Türkiye toplumunun oldukça büyük bir yüzdesi (%83) komşularını tanımaktadır (bkz Tablo 26). Yani bireyler komşuları ile “tanışıklık” düzeyinde de olsa bir ilişki içerisindedirler.

Tablo 26: Komşuları Tanıma Düzeyi

Cevaplar	Frekans	%
Evet tanışıyoruz	1310	83,0
Hayır tanışmıyoruz	134	8,5
Fikrim yok	133	8,5
Toplam	1577	100

Sorulan bir diğer soruda ise komşuluk ilişkilerinin tanışıklığın ötesine geçip geçmediği öğrenilmek istenmiş, bu bağlamda çalışmaya katılanlara “komşularınızla (ev gezmeleri, beraber pikniğe gitmek, alışverişe çıkmak gibi aktiviteler için) ne kadar sık bir araya gelirsiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Buna göre bireylerin %24,2'sinin komşuları ile olan ilişkileri tanışıklığın ötesine geçememekte, bu bireyler komşuları ile çeşitli aktiviteleri gerçekleştirmek amacıyla hiç bir araya

gelmemektedirler. Komşuları ile olan ilişkilerini tanışıklık ilişkisinin ötesine taşıyanlara gelince, bunlardan %20,4'ü komşularıyla 2-3 ayda bir de olsa bir araya gelmekte, %31,4'ü ayda bir-birkaç kez, %16,7'si haftada bir-bir kaç kez görüşmekte, %2,4'ü ise komşularıyla hergün görüşmektedir (bkz Tablo 27).

Tablo 27: Komşularla Görüşme Sıklığı

Cevaplar	Frekans	%
Hiç	382	24,2
2-3 ayda bir	321	20,4
Ayda bir kez	237	15,0
Ayda bir kaç kez	258	16,4
Haftada bir kez	161	10,2
Haftada birkaç kez	102	6,5
Her gün	38	2,4
Fikrim yok	78	5,0
Toplam	1577	100

Yine bu bağlamda sorulan bir başka soruda da bireylerden, *hastalandıklarında ya da ihtiyaçları olduğunda komşularından yardım isteyip istemeyeceklerini* belirtmeleri istenmiştir. Rakamlar (bkz Tablo 28) arkadaşlardan yardım isteme noktasındaki rakamlara yakın olup Türkiye toplumunun %71,2'si komşularını başları sıkıştığında yardım isteyecek kadar kendilerine yakın bulmaktadır.

Tablo 28: Bireylerin İhtiyaç Duyduklarında Komşularından Yardım İsteme İhtimalleri

Cevaplar	Frekans	%
Evet isterim	1123	71,2
Hayır istemem	328	20,8
Fikrim yok	126	8,0
Toplam	1577	100

Bu soruyla bağlantılı bir başka sorudaysa bireylerden, *ihtiyaçları olduğunda komşularının kendilerine yardım edip etmeyeceklerini* belirtmeleri istenmiştir. Herhangi bir konuda yardıma ihtiyaçları olduğunda kendilerine komşularının yardım edeceğinden emin olanların oranı bir hayli yüksektir (%78,5). Bu konuda bireyler komşularına büyük ölçüde güvenmektedirler (bkz Tablo 29).

Tablo 29: Bireylerin İhtiyaç Duyduklarında Komşularının Yardım Etme İhtimalleri

Cevaplar	Frekans	%
Evet ederler	1238	78,5
Hayır etmezler	147	9,3
Fikrim yok	192	12,1
Toplam	1577	100

4. SONUÇ

Türkiye örneğinde sosyal sermayeyi ölçmeye yönelik çalışmanın bulguları bir arada değerlendirilecek olursa, sonuçlar arasında ilk dikkati çeken hususun düşük katılım düzeyi olduğu görülecektir.

Türkiye insanı, çalışmadaki rakamların da işaret ettiği üzere “*diğer insanların genelde kendi çıkarları peşinde koştuklarını*” düşünmekte, bu düşünce bireyleri diğerleri ile bir araya gelerek toplumsal bir meselede birlikte hareket etmekten alıkoymaktadır. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki bireyler her ne kadar diğer insanların genelde kendi sorunları ile ilgilendiklerini düşünseler de yine de *herhangi bir sorun karşısında toplumun bir araya gelebilme kapasitesine yönelik bir inanca da sahiptirler*. Bu yöndeki inanç, olağan durumlarda kendisini pek doğrulamasa da olağanüstü durumlarda –Marmara ve Düzce Depremi örneklerinde olduğu üzere- devreye girmekte ve toplumu işbirliği temelinde bir araya getirebilmektedir. Bu aynı zamanda Türkiye’de bireylerin kendi geleneksel değerleri eşliğinde dayanışma ve yardımlaşma duygusunu kişisel olarak sürdürdüklerini ancak sivil inisiyatifin kurumsallaşmış yapılarda görünür kılınmadığı anlamına da gelmektedir. Yani yardımlaşma ve dayanışma eylemleri herhangi bir sorunun yaşanması ile birlikte duygusal bir tepki olarak ortaya çıkmakta, ne var ki duygu yoğunluğunun azalmasıyla birlikte bu eylemler de rasyonel ve kalıcı bir yapıya kavuşmadan sona ermektedir.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranlarının son derece düşük olması da bu ifadeleri doğrulamaktadır. Toplumsal katılım noktasında belirtilmesi gereken bir başka husus da *sadece kurumsallaşmış katılımın değil aynı zamanda bireysel katılımın da düşük* olduğudur. Yani Türkiye’de bireyler sadece sivil toplum kuruluşları etrafında bir araya gelerek toplumsal iyiye katkıda bulunmaktan kaçınmamakta, aynı zamanda bireysel eylemlerden de uzak durmaktadır. Rakamlar, bireylerin toplumsal aktivitelere katılma niyetleri ile gerçekleşen eylem arasında bir boşluğa işaret etmektedir. Aynı sorun siyasal katılım bağlamında da ortaya çıkmakta, *Türkiye’de seçimler büyük ölçüde siyasal katılımın tek yolu olarak görülmekte, partizan nitelik taşımayan diğer eylemlerse siyasete yön veren unsurlar olarak araçsallaştırılmamaktadır*.

Sosyal sermayenin bir başka boyutunu oluşturan güvene ilişkin analizlere gelince *Türkiye insanı sadece aile ve akraba üyelerine güvenmekte ancak ötekine güven noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadır*. Aile ve akrabalara duyulan güven düzeyinin yüksek olması, Türkiye’yi “düşük güvenli toplumlar” sınıflandırması içinde yer almaktan kurtaramamakta, aksine bu gruba hapsedmektedir. Fukuyama’ya (2005) göre, düşük güvenli yani aileye güvenip, bunun dışındakilere güvenmeyen

toplumlarda tanışıklık kavramı belirleyici bir öneme sahiptir. Düşük güvenli toplumların çoğunda güven tanışıklıkla, güvensizlik de tanışık olmamakla bağlantılıdır. Tanıdık olan ve daha sonraki tanışıklıkların temelini oluşturan herşeyden önce ailedir. Oysa ki *asıl olan tanışıklıkların dışına çıkabilmek, ötekine güvenebilmek*, bir başka deyişle Fukuyama'nın (2005) ifadesiyle söyleyecek olursak, *güvenin yarıçapını grup üyeliğinin ötesine taşıyabilmektir*. Bu önemlidir çünkü *güvenin yarıçapı grup üyeliğinin ötesine geçtikçe sonuçları o ölçüde tehlikesiz ve olumlu olurken, güvenin yarıçapı grubun kendi üyeleri ile sınırlı kaldığı oranda olumsuz sonuçların ortaya çıkma olasılığı da o kadar fazla olacaktır*. Güven ile bağlantılı olarak belirtilmesinde fayda görülen bir başka hususta kendini emniyette hissetme ile ilgilidir.

Çalışmada kendini emniyette hissetme ile bağlantılı olarak sorulan (ancak burada yer verilmeyen) sorulara verilen cevaplar, kişilerin bu hususta ciddi bir sorunlarının olmadığını göstermektedir. Buna göre *Türkiye'de bireyler, büyük ölçüde kendilerini emniyette hissetmektedirler. Bu hissin de ötesinde son bir yılda fiziksel şiddet içeren ve içermeyen bir suça maruz kalanların oranları da bir hayli düşüktür*. Yani kendini emniyette hissetme duygusuna eşlik eden bir gerçeklik olarak suça maruz kalma rakamları da ortadır. Dolayısıyla Türkiye'de genel güven düzeyinin düşük olmasının nedeninin çevrenin güvenilir olup olmamasıyla bir ilişkisinin olmadığını düşünülmektedir.

Ağbağların yapısal analizine gelince ağ yoğunluğuna ilişkin olarak bireylere sorulan sorular bir arada düşünüldüğünde cevaplar, Türkiye toplumunun sıkı-yakın bağlar etrafında bir araya geldiğini göstermektedir. Böylesi ilişkiler, bireyin ağındaki kişilerin bir diğerini tanıma olasılığını artırarak *ağ yoğunluğunun yüksek* olmasına neden olmaktadır.

Yoğunluk arttığı sürece ağ alanı sınırlanacak (ağ alanı ile ilgili sorulan sorular hatırlanacak olursa Türkiye'de bireylerin *ağ alanlarının dar* olduğu görülecektir), ağda herkesin birbirini tanıması bir süre sonra ağda birbirine benzeyen, birbiriyle aynı özellikleri taşıyan kişilerin olması anlamına gelecektir.

Coleman'ın (1998) ifade ettiği kapalılıkla da paralellik gösteren yoğunluk, bütünleşme ve karşılıklı güveni yaratmakta; bireysel çıkarların ortak amaçlar doğrultusunda birleşmesini mümkün kılmaktadır.

Sosyal destek sağlayan ve bireylerin duygusal olarak mutluluğunu etkileyen yüksek yoğunluğa sahip ağlar, aynı zamanda karmaşık veya örtük bilgilerin iletilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte bir yerde herkes birbiriyle aynı ağlarla bağlantılıysa ve herkes sosyal sermayeden aynı edinimleri sağlıyorsa,

sonrasında aktörler farklı ağlara sahip olmayı bırakacaktır. Şayet herkes herkesle bağlantılıysa, bağlantı faydasını yitirecektir çünkü artık aktörler onlardan sermaye edinemeyecektir. Oysa ki sosyal düzlemdeki yüzeysel bağlantılarla, mesafeli ve seyrek etkileşimlerden türeyen zayıf bağlarda (tanışıklıklar gibi) sosyal yapının diğer üyelerinden gelen yaptırımlar ya da uyum için baskı olmadığından, bu ağ yapısındaki bağlar -dayanışma ve türdeşliği artıran güçlü bağların tersine- hem bireylerin daha fazla kaynağa ve bilgiye ulaşmasına imkan tanıyacak hem de çeşitliliği ve yaratıcılığı beraberinde getirecektir.

Söz konusu şey, Granovetter'in (1973) “*zayıf bağların gücü*” olarak isimlendirdiği şeydir. Çalışmanın sonuçlarına göre ağ alanları dar, ağ yoğunlukları da yüksek olan Türkiye insanının, bu sonuçları da destekler biçimde, *ağdaki farklılaşma düzeylerinin de düşük* olduğu görülmektedir. Yani Türkiye'de etkileşimde olan bireylerin birbirlerine benzer özellikler taşımasından dolayı bireylerin ağlarının homojen bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Ağların homojenliğinin artması, ağları bir sosyal destek mekanizması haline getirmekte, zor veya belirsiz durumlarda bireyler, genelde benzer özellikleri taşıdıkları kişilerden yardım istemektedirler. Bu durum kişinin aynı ağ alanının içinde hareket etmesi anlamına gelmekte, ağ homojenleştikçe bu ağın dışında kalan kişilerden elde edilebilecek faydalara da ulaşamamaktadır.

Kişiyi aynı ağa hapseden, büyük ölçüde diğerlerine duyduğu güvensizliktir. Ötekine güven konusunda sıkıntıları olan ve diğerlerini büyük ölçüde “çıkarcı” olarak tanımlayan Türkiye insanı, sadece sıkı-yakın ilişkilerden türeyen faydaları edinebilmekte, bunun ötesine çıkamamaktadır. Aslında bu durum sosyal sermaye çalışmalarında güvenin neden merkeze alındığını da açıklamaktadır. Güvenin varlığı ya da yokluğu ağ-bağların yapısal özelliklerini, hatta diğerleri ile işbirliğini ve katılımı da belirleyecek bir güce sahiptir.

Son tahlilde hem ağ-bağların bu özellikleri hem de katılım ve güvene ilişkin sonuçları bir araya getirerek Türkiye'de daha ziyade yakın arkadaşlıklar, akrabalıklar ve aile üyeliği gibi göreceli olarak homojen gruplar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bağlayıcı sosyal sermaye düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu bizi, farklı insanları biraraya getiren/homojen olmayan sosyal ağlardan türeyen köprü kuran sosyal sermaye düzeyinin Türkiye'de düşük olduğu sonucuna ulaştıracaktır. İşki örgülerinde güçlü ve yoğun ağlara sahip bireyler aynı bilgi ve kaynaklara erişebildiklerinden dolayı, bu ilişkiler örgüsüne dahil bir aktörün, bu örgünün bir parçası olan bir ikinci aktörden sağlayabileceği bilgi ve destek, bu ağın bir parçası olan bir üçüncü kimseden alabileceği bilgiden ve görebileceği destekten çok farklı olamamaktadır.

Burt'e göre (1997; 2001), sosyal sermayeyi meydana çıkaran ve sosyal

sermayenin aktör başarısına katkı sağlamasına neden olan asıl mekanizma, birbirine bağlı olmayan, dolayısıyla da aynı bilgi ve kaynakları paylaşmayan, yani birbirini tekrar etmeyen farklı bilgiler ve kaynaklar sağlayabilecek ikinci ve üçüncü aktörlerle kurulan bağlantılardır. Bu nedenle Türkiye'de her ne kadar bağlayıcı sosyal sermaye düzeyi yüksek olsa da bu sermaye genellikle sosyal destek mekanizması olarak işlemekte ve faydaları sınırlı kalmaktadır. Türkiye insanının *ötekine hoşgörü ve kişisel yetkinlik düzeylerinin yüksek olduğu* göz önüne alınacak olursa bireyleri “öteki” ile işbirliğinden alıkoyan temel faktörün “güven eksikliği” olduğu söylenebilecektir. Bu bağlamda Türkiye için asıl olan güveni yaratabilmektir.

2- Ailesel toplumların karşısı olarak, sosyal güvenin yüksek olduğu topluluklar, güçlü bir kendiliğinden sosyalleşebilme eğilimi taşır. Böylesi topluluklar her zaman çok sayıda gönüllü birleşmelerin ördüğü bir ağa ve bireylerin kendi çıkarlarının ikinci planda kaldığı bir toplumsal yapıya sahiptir.

3- Sosyal sermayenin daha fazla sosyal sermaye ile sonuçlanacağı şeklindeki bu düşünce, literatürde “sosyal sermayenin üretiminde doğurgan döngü (virtuous circie) olgusu” olarak isimlendirilmektedir.

4- İki 1981 yılında yapılan, sonrasındaysa 1990-1991, 1996-1998, 2000-2001, 2005-2007 yıllarında da tekrarlanan dünyanın en uzun süreli ve en geniş kapsamlı sosyal bilim projesi olan Dünya Değerler Araştırması'nın 2011-2012 dönemine ait çalışmalar devam etmektedir. 2011-2012 dönemine ait çalışmalar devam etmekle birlikte çalışmanın Yılmaz Esmer tarafından yürütülen Türkiye ayağına ait ön rapor sonuçları açıklanmıştır. Bu rapor da çalışmamızdaki sonuçları destekler şekilde, Türkiye’de “genel olarak insanlara güvenilebileceğini” söyleyenlerin oranını %15 olarak tespit etmektedir.

KAYNAKÇA

ADAM, Frane ve Borut Rončević (2003), “Social Capital: Recent Debates and Research Trends”, *Social Science Information*, (4282), ss. 155-183.

AYDEMİR, M. Ali (2011), *Sosyal Sermaye Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması*, Çizgi Kitabevi, Konya.

BARROS, Carlos Pestana (2006), “Earnings, Schoolling and Social Capital of Cooperative Managers”, *Annals of Public and Cooperative Economics*, 77(1), ss. 1-20.

BURT, Ronald S. (1997), “The Contingent Value of Social Capital”, *Administrative Science Quarterly*, 42, ss. 339-365.

BURT, Ronald S. (2001), “The Social Capital of Structural Holes”, *New Directions in Economic Sociology*, Ed. Mauro F. Guillen vd., Russell Sage Foundation, New York, ss. 202-250.

CHAN, Raymond H. K. vd. (2004), “Social Capital and Its Relevance to the Japanese-model Welfare Society”, *International Journal of Social Welfare*, 13, ss. 315-324.

COLEMAN, James (1988), “Social Capital in the Creation of Human Capital”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, ss. 95-120.

ÇARKOĞLU Ali ve Binnaz Toprak (2006), *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İstanbul.

ERDOĞAN, Emre (2008), “Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği”, http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf.

FDRMUC, Jan ve Klarita Gërkhani (2004), “Formation of Social Capital Eastern Europe: Explaning the Gap vis-à-vis Developed Countries”, <http://www.fdrmuc.net/research/soccap.pdf>

FERLANDER, Sara (2007), “The Importance of Different Forms of Social Capital for Health”, *Acta Sociologica*, 50(2), ss. 115-128.

FIELD, John (2006), *Sosyal Sermaye*, Çev. Bahar Bilgen ve Bayram Şen, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

FUKUYAMA, Francis (2005), *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev. Ahmet Buğdaycı, İşbankası Yayınları, İstanbul.

GRANOVETTER, Mark S. (1973), “The Strength of Weak Ties”, *The American Journal of Sociology*, (78)6, ss. 1360-1380.

GROOTAERT, Christiaan (1998), *Social Capital: The Missing Link?*, Social Capital Initiative Working Paper, No: 3.

HERREROS, Vazquez Francisco (2004), *Problem of Forming Social Capital : Why Trust?*, Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan, 2004.

ISHAM, Jonathan, vd. (2006), “The Effects of Volunteering for Nonprofit Organizations on Social Capital Formation: Evidence from a Statewide Survey”, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 35 (3), 2006, ss. 367-383.

KAYIŞ, Aliye, “Güvenilirlik Analizi (Reliability Analysis)”, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ed. Şeref Kalaycı, Asil Yayın, Ankara, 2005.

NATIONAL STATISTICS (2001), *Social Capital A Review of the Literature*, Social Analysis and Reporting Division Office for National Statistics.

OYEN, Else (2002), “Social Capital Formation as a Poverty Reducing Strategy?”, *Social Capital and Poverty Reduction: Which Role for The Civil Society Organizations and The State*, UNESCO.

PUTNAM, Robert (2010), *Bowling Alone: The Collapse and Revival American Community*, New York, Simon and Sch.

ROCHELLE, Parks-Yancy (2006), “The Social Capital Resources of Gender and Class Groups”, *Sociological Spectrum*, 26, ss. 85-113.

STOLLE, Dietlind ve Marc Hooghe (2003), “The Source of Social Capital Reconsidered”, *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, Ed: Marc Hooghe ve Dietlind Stolle, Palgrave Macmillan, Gordonsville, USA., ss. 231-248.

STROMSNES, Kristin (2008), “The Importance of Church Attendance and Membership of Religious Voluntary Organizations for the Formation of Social Capital”, *Social Compass*, 55(4), ss. 478-496.

UĞUZ, Hülya Eşki (2010), *Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım Sosyal Sermaye*, Orion Kitabevi, Ankara.

USLANER, Eric (1999), “Democracy and Social Capital”, *Democracy and Trust*, Ed. Mark Warren, Cambridge University Press, Cambridge.

WIMBERLY, George Lee III (2000), Links Between Social Capital and Educational Attainment Among African American Adolescents, A Dissertation Submitted to The Faculty of The Division of The Social Sciences in Candidacy for The Degree of Doctor of Philosophy, The University of Chicago.